

Crkva i socijalna politika u našim okolnostima

Bono Zvonimir Šagi

Institut za kršćansku duhovnost

Teološki fakultet Sveučilišta u Zagrebu

Izvorni znanstveni članak

UDK 241.13:304(497.5)

Primljeno: veljača 1995.

Polazeći od pitanja, koja se u aktualnim hrvatskim okolnostima postavljaju, treba li, kada i kako Crkva intervenirati u vezi sa socijalnim problemima, u ovom se članku nastoji dati odgovor kroz analizu procesa društvene tranzicije (prijelaz iz društvenog u privatno vlasništvo i prijelaz u pluralističko društvo, u vrijednosnom i političkom smislu) u svjetlu crkvenog socijalnog nauka. Obrazlažu se kršćanski razlozi i glavna načela socijalnosti u politici, i konkretna potreba socijalne politike. Mjesto Crkve u tim društvenim procesima vidi se kao živa etička instancija koja nije jedina, ali je osobito značajna zbog europske i hrvatske kršćanske socijalne tradicije. Ona ne formulira socijalnu politiku, ali utječe na nju. Crkvena je uloga: biti u službi ljudi; u pluralnom društvu kroz dijalog zauzimajući se za zajedničko dobro svih ljudi i osobito za one na bilo koji način ugrožene svjedočanstvom središnjih socijalnih vrednota pravde, solidarnosti i ljubavi.

1. UVOD

U našim okolnostima, ponajviše zbog velikih očekivanja znatnog dijela javnosti da se Crkva izjasni o nekim konkretnim socijalnim problemima te zbog danih izjava u nekim takvim situacijama s hijerarhijske crkvene razine¹, više se puta nametalo pitanje koja je uloga Crkve u socijalnoj politici. Neke je osobito zasmatalo nedavno traženje sindikalnih vođa posredovanja Crkve u zastoju pregovora s vladom², kao i zauzimanje kardinala Franje Kuharića u vezi s deložacijama. U javnosti su se postavila dosta važna pitanja: Je li "Kaptol treća strana"³? Ne pojavljuje li se Crkva kao "najviši pravni autoritet u zemlji"⁴? Nastojat

ćemo zato kroz bar djelomičnu analizu naših sadašnjih okolnosti rasvijetliti značenje crkvenih stavova u socijalnoj politici.

2. CRKVENA POLAZIŠTA

Zapravo nije dobro govoriti o ulozima Crkve ni u kojem segmentu politike, jer se pod politikom svakako misli konkretno uređivanje odnosa u jednom društvu, što nije zadaća Crkve, ali se može govoriti o utjecaju Crkve, svih organiziranih vjerskih zajednica na svaku politiku, a posebno na njezinu socijalnu sastavnicu. Trebalo bi zapravo uvijek iznova u pojedinim okolnostima postavljati pitanje odnosa institucionalizirane religije i društva, njezina

¹ Npr. pismo hrvatskih biskupa katoličkim vjernicima *Etičnost u gospodarstvu* od 22. travnja 1993. (*Glas Koncila*, 2. svibnja 1993, str. 3); Priopćenje za tisak s Trećeg sabora HBK 15-17. ožujka 1994. u kojem se postavlja pitanje modela privatizacije itd. (IKA, br. 11/1994, str. 16-17); Izjava Stalnog vijeća HBK od 12. rujna 1994. na početku školske godine u vezi sa štrajkom prosvjetnih djelatnika (*Glas Koncila*, 25. rujna 1994, str. 3); Izjava Komisije *Justitia et pax* pri HBK od 30. rujna 1994. o deložacijama (IKA, br. 39/1994, str. 18).

² Prijem vodstva Nezavisnog sindikata zaposlenih u srednjim školama (usp. tekst pisma upućenog kardinalu Kuhariću, u: *Novi list*, 25. travnja 1994, kojim se moli prijem i posredovanje kod vlade). Taj je prijem održan 26. travnja 1994. (usp. *Vjesnik*, 27. travnja 1994, str. 2).

³ Usp. Darko Pavičić, u: *Vjesnik*, 29. travnja 1995, str. 3.

⁴ Na to je krajem listopada u zagrebačkom KIC-u upozorio prof. dr. Ivan Padjen - usp. objavljeno izlaganje pod naslovom *Zamke državnog oltara*, u: *Pečat*, 11/1994, str. 26-29.

mjesta, kao svojevrsnog sustava, u pluralnom društvu, osobito u konkretnoj izgradnji nekog određenog društvenog koncepta. No to je drugo i mnogo šire pitanje, o kojem ne možemo raspravljati na ovom mjestu. Katolička crkva svakako svojim ukupnim životom i djelovanjem, svojim navještanjem Evanđelja, a prvenstveno svojom "ortopraksom" ne može biti indiferentna prema socijalnim problemima, pa tako neizravno sudjeluje u stvaranju socijalne politike.

Kršćanstvo u svom povijesnom tijeku nije dovoljno razumljivo bez svoje socijalne sastavnice. Izvorno kršćanstvo ističe dostojanstvo svake ljudske osobine, ali upućuje na zajedništvo i na solidarnost sa svakim čovjekom, a posebno s onim ugroženim s bilo koje strane. Zajedništvo omogućuje pojedincu da postane "čovjek s drugim", tj. osoba. Kada se govori o čovjeku, ne misli se na čovjeka općenito, nego na konkretnog čovjeka - ljudsku osobu u spletu svih odnosa. Taj konkretni čovjek u središtu je kršćanstva i utoliko je ono povijesni duhovno-socijalni pokret. II. vatikanski koncil tu je misao teološki razvio u svojoj pastoralnoj instituciji *Crkva u suvremenom svijetu*⁵ tvrdnjom da "čovjek koji je jedino stvorenje što ga je Bog htio radi njega samoga, ne može potpuno naći sebe osim po iskrenom darivanju samoga sebe" (br. 24). "Počelo, naime" - nastavlja Koncil - "subjekt i svrha svih društvenih ustanova jest i mora biti ljudska osoba, jer ona po samoj svojoj naravi u svemu ima potrebu društvenog života. Društveni, dakle, život nije čovjeku nešto pridodano. Zato on u povezanosti s drugima, uzajamnim uslugama i dijalogom s braćom razvija sve svoje sposobnosti i može odgo-

voriti svome pozivu" (br. 25). Papa Ivan Pavao II. u tom istom smislu naglašava "središnje mjesto čovjeka unutar društva"⁶, što je kao posebnu brigu Crkve već u svojem prvom encikličnom pismu 1979. izrazio rečenicom: "Čovjek je prvi i osnovni put Crkve". Radi se, dakle, o konkretnom čovjeku "u svoj istini svoga postojanja, svog osobnog, a također i zajedničkog i društvenog bića... u okviru svoga naroda ili države... u sklopu svega čovječanstva"⁸. Bitne su, prema tome, za formiranje djelovanja odrednice: osobe, njihova uzajamnost (solidarnost) i supsidijarnost društvenih struktura koje služe općemu dobru⁹ - dobru osoba. To se obično izražava s tri ključne riječi: *osoba, solidarnost, supsidijarnost*.

Polazeći odatle, crkveni socijalni nauk nije, doduše, nikakav politički program, ali je "praksa kršćanskoga života"¹⁰. On ima etički i smjerdavni karakter; kako kaže novi *Katekizam Katoličke crkve*, "predlaže načela za refleksiju, formulira kriterije za prosudbu, i pruža smjernice za djelovanje"¹¹. "Narav se socijalnog nauka Crkve prikazuje kroz ove bitne elemente: socijalno naučavanje Crkve proizašlo je iz susreta evanđeoske poruke i njenih etičkih zahtjeva s problemima koji se pojavljuju u životu društva. (...) Taj se nauk oblikuje pomoću teologije i filozofije, koje su mu temelj, te uz pomoć humanističkih i društvenih znanosti koje ga dopunjuju. Zadire u etičke vidove života, ne zanemarujući pritom tehničke strane problema da bi bili prosuđeni u svjetlu morala. Oslanjajući se 'na trajno važna načela' taj nauk nudi 'prigodne sudove' jer se razvija u službi promjenljivih povijesnih prilika i bitno je usmjeren 'kršćanskom djelovanju ili praksi'¹².

⁵ Usp. *Dokumenti II. Koncila - Gaudium et spes* (GS), KS Zagreb, 1970.

⁶ Usp. *Centesimus annus*, br. 54 - izd. KS - Zagreb, 1991, str. 62.

⁷ *Redemptor hominis*, br. 14 - Dok. 56. KS - Zagreb, 1980, str. 35.

⁸ Isto mj.

⁹ Opće se dobro "sastoji u skupu svih onih uvjeta društvenoga života koji ljudima omogućuju punije i nesmetanije usavršavanje njihove osobnosti". (PT 58 - 59 - *Soc. dokumenti*, KS - Zagreb, 1991, str. 175).

¹⁰ Usp. *Zbor za nauk vjere: Naputak o kršćanskoj slobodi i oslobođenju* (LC), br. 71 - 72.

¹¹ *Katekizam katoličke crkve* (KKC), br. 2423.

¹² *Naputak Kongregacije za katolički odgoj* 30. XII. 1988. - vidi u: *Sto godina katoličkog socijalnog nauka*, KS - Zagreb, 1991, str. 627s.

Prema tome kršćani na temelju svoje vjere gaje u društvenom životu socijalnu svijest i ujedno su njezin korektiv, bez obzira kojoj političkoj grupaciji pripadali. Oni su s tim svojim socijalno-etičkim prilogom na neki način dužni biti prisutni u društvu. Oni su uvijek "ljudi s drugima" i "za druge".

3. OPĆI KRŠĆANSKI POGLED

3.1. Socijalnost - nužna označnica svake politike

Pod socijalnošću ovdje mislimo na pravednost, uzajamnost, zajedništvo, solidarnost među ljudskim osobama u nekom društvu. Te se vrednote ugrađuju u društveni poredak i institucije koje bi trebale biti u službi ljudi. Radi se, dakle, o duhovno-etičkom elementu koji je u prvom redu u osobama, njihovu razmišljanju, duhu, ali koji se ugrađuje u društvene strukture, pravila, zakone. S time je u uskoj svezi pojam socijalne pravde. Prema riječima pape Pavla VI: "Osim pojma statičke pravednosti, koja je sankcionirana pozitivnim pravom i koja štiti određeni zakonski poredak, u razvoju ljudskog suživota djeluje i jedan drugi pojam dinamične pravednosti"¹³. Socijalna se pravda, jer je nešto dinamično, povezano s razvojem društva, mora neprestano uspostavljati, pa zato spada i u politiku. Papa Ivan XXIII. to je izrazio upozorenjem: "Smatramo shodnim upozoriti sve na vrlo važno načelo o socijalnoj pravdi, koje upravo traži da se ekonomskom razvoju uvijek pridruži i prilagodi socijalni razvoj, i to tako da od povećanoga državnoga bogatstva primaju jednaku korist svi staleži građana bez razlike"¹⁴.

Iz takvoga kršćanskog stava prema društvenom životu proizlazi nužnost da politika kao "umijeće učiniti mogućim ono što je nužno potrebno" bude ujedno i "umijeće ujediniti lju-

de u suživot, taj suživot srediti, njegovati i očuvati", a to znači da joj je socijalnost bitna označnica.

Politika se u kršćanskom smislu zato treba shvatiti kao "mnogostruko i raznovrsno gospodarsko, društveno, zakonodavno, upravno i kulturno djelovanje koje teži suvislom i institucionalnom promicanju općeg dobra"¹⁵. Tako shvaćena politika spada na autonomiju ovozemnih stvarnosti¹⁶. Ona je stvar ljudskog slobodnog udruživanja, javnog djelovanja, slobodnog izbora. Programsko-operativni dio političkog djelovanja stvar je društvene autonomije, političke vještine, znanstvenih i drugih poznavanja konzistentije i zakonitosti samih ovozemnih stvarnosti, ali to ne smije biti u neskladu s općeljudskom etikom. Kršćanin ne može prihvatiti stav da je politika čista pragmatička vještina mogućeg i da se baš uvijek ne mora obazirati na etiku. Za kršćanina Evanđelje i sadržaj njegove vjere nisu politički program, ali u njegovu političkom djelovanju imaju pobudni, motivacijski, etički smisao. Evanđelje je univerzalno-vrhovna etička instancija, crkveni socijalni nauk vremensko-praktična, a kršćanska savjest svake osobe (birača) neposredna.

No, ne samo da za kršćanina politika ima i socijalnu označnicu, jer to proizlazi iz njegove vjere, nego i za svakog humanistu politika mora imati socijalno obilježje, jer to proizlazi iz njezine naravi kao djelatnosti za opće dobro. I doista, sve se politike u demokratskim društvima zapravo pravedno razlikuju po socijalnim programima. Već duboko uvriježene podjele političkih grupacija i ideja na lijeve, središnje i desne pokazuje najviše baš tu razliku prema socijalnim problemima. Ako bi se pak neka politika htjela označiti kao kršćanska, ona bi to morala još mnogo jasnije očitovati.

¹³ Pavao VI. u govoru 22. V. 1966. u povodu obljetnice *Rerum novarum* - vidi: *Socijalni dokumenti crkve*, KS - Zagreb, 1971 - Uvod (M. Valković), str. XXII.

¹⁴ *Socijalni dokumenti crkve*, KS - Zagreb, 1971 - *Mater et Magistra* (MM), br. 73.

¹⁵ Ivan Pavao II, *Christifideles laici*, br. 42 - izd. KS Zagreb, 1990, str. 99.

¹⁶ Usp. GS 36.

3.2. Novi duh kapitalizma i socijalna država

U vezi s tim su i pojmovi *socijalna država* i *socijalno-tržišno gospodarstvo*¹⁷ koji se upotrebljavaju u procesu traganja za novim shvaćanjem kapitalizma, nasuprot socijalizmu, koji bi učinio nepotrebnim traženje nekog trećeg puta između socijalizma i kapitalizma. I sam današnji kapitalizam, nakon sloma socijalizma, trebao bi već mnogo jasnije očitovati u praksi socijalne momente. *Pravna država* morala bi, ako hoće biti i socijalna, u svoj instrumentarij ugrađivati i socijalna rješenja. Nije dobro ako se kaže: to su zakonska rješenja, a kad ona pogode neku kategoriju građana, onda se kaže: to su socijalna pitanja. *Pravom* se u određenoj mjeri moraju rješavati i socijalna pitanja. Kapitalizam više ne bi smio biti samo "privredni poredak, usmjeren na upotrebu i umnažanje kapitala"¹⁸, nego društveni poredak koji omogućuje i svestrani rast čovjeka u njegovu punom dostojanstvu. Treba shvatiti da čovjek predstavlja najveću vrijednost i da ulaganje u čovjeka znači i izvor bogatstva.

Papa Ivan Pavao II. u jednom je razgovoru za novine dao ovakvu ocjenu suvremenog kapitalizma: "Današnji kapitalizam je drukčiji, unio je socijalne amortizere; zahvaljujući sindikalnoj akciji usvojio je socijalnu politiku, kontroliraju ga država i sindikati. Ipak je u nekim državama u svijetu ostao u istom 'divljem' obliku, kao u prošlom stoljeću..."¹⁹. Kapitalizam mora zadobiti takav oblik koji bi i na razini temeljnih socijalnoetičkih načela bio prihvatljiv.

U tom kontekstu valja promijeniti i mišljenje o odnosu *rada* i *kapitala*. Što je u hije-

rarhiji vrednota ispred? 1993. je godine izazvala raspravu jedna nespretna izjava umirovljenog splitskog nadbiskupa dr. Frane Franića, kako ju je prenijela Slobodna Dalmacija²⁰, da "kapital pokušavaju obuzdati sindikati i političari; razvijaju se političke slobode, ali ni komunisti nisu mogli učiniti da rad bude vredniji od kapitala...". Na to je reagirao *Otvorenim pismom* Savez samostalnih sindikata Hrvatske²¹, pravilno citirajući starom nadbiskupu Ivana Pavla II: "Treba još jednom ponoviti temeljno načelo: hijerarhija vrednota i duboki smisao samoga rada zahtijevaju da kapital bude u službi rada, a ne rad u službi kapitala"²². Dakako, nadbiskup je govoreći o ateizmu, a usput o kapitalu, problem kapitala u odnosu prema radu pogrešno vrednovao, kao da je pomislio kako je sada nastupilo vrijeme obrane kapitala u stilu kapitalizma prošlog stoljeća. Na to se nadovezao u širem kontekstu *Danas* u svom uredničkom komentaru²³ o ljevici i desnici u HDZ-u s konstatacijom da je neki vodeći "desničar iz HDZ-a i sindikalist na jednoj strani, a nadbiskup Franić na drugoj". Taj desničar po mišljenju *Danasa* "u gospodarstvo umjesto profita i djelotvornosti upleće bez podloge načela kršćanske demokracije, i načela socijalne pravde. A pravda je u poduzećima... uranilovka". Ne ulazeći u cijelu analizu ove rasprave u kojoj je mnogo konfuznije, valja reći da se obrana privatnog vlasništva i kapitala ne može braniti na račun čovjeka i njegova rada, niti se pak profit i djelotvornost može plošno suprotstaviti načelu socijalne pravde, i još manje to načelo proglasiti reliktom komunizma, kako to čini *Danasov* komentator.

Privatno vlasništvo koje Crkva oduvijek brani kao i kapital moraju također biti u

¹⁷ L. Erhard je u Njemačkoj poslije II. svjetskog rata razvio ideju socijalno-tržišnog gospodarstva kao praktičan sustav. Sam pojam potječe od zapadnonjemačkog neoliberala freiburške škole Mullera-Armacka (1948) - usp. *Kršćanska demokracija u Europi*, priredio Anđelko Milardović, Panliber, Osijek - Luxemburg, 1994, str. 34.

¹⁸ Oswald Von Nell-Breuning: *U svojoj stvari* - Jukić, 19-20/1989, str. 12.

¹⁹ Interview torinskoj *La stampi* - prema I. Beškera - *Vjesnik*, 3. studenoga 1993, str. 9.

²⁰ *Sl. Dalmacija*, 13. listopada 1993, str. 8.

²¹ *Sl. Dalmacija*, 17. listopada 1993, str. 32.

²² *Socijalni dokumenti crkve, Laborem exercens* (LE), br. 23.

²³ *Danas*, br. 42, 26. listopada 1993, str. 5-7.

socijalnoj funkciji, tj. na dobro ljudi bez razlike, pa i onih siromašnih. Njihova upotreba i upravljanje moraju biti u skladu sa socijalnom pravdom koja se, kako smo naglasili, uspostavlja dinamično, u konkretnim okolnostima pojedinog društva. Pogrešno je shvatiti socijalnu politiku kao davanje pomoći. To nije sustav pomoći, nego takav sustav koji maksimalno omogućuje svima da žive od svoga rada. Privatno vlasništvo nije apsolutne vrijednosti²⁴. Zemaljska dobra imaju univerzalnu namjenu. Od njih svi ljudi moraju moći živjeti.

Novi duh kapitalizma²⁵ mora zato i u gospodarstvo uvesti socijalno-etička razmišljanja. To nalaže i potreba veće gospodarske efikasnosti, jer je danas sve potrebniji onaj kapital što ga predstavlja sama ljudska osoba - spoznaje, znanje, tehnologija. Čovjek radi s drugim ljudima, pa zato rad ima i komunitarnu dimenziju. On nije roba, nije odjeljiv od osobe radnika. "Sve očitijom i odlučujućom postaje uloga ljudskoga rada, discipliniranoga i stvaralačkog i - kao bitan dio takvog rada sposobnog za inicijativu i poduzetništvo... Ako je nekoć odlučujući faktor proizvodnje bila zemlja i kasnije kapital, shvaćen kao masa strojeva i instrumentalnih dobara, danas je odlučujući faktor sve više sam čovjek, i to njegova spoznajna sposobnost koja se očituje u znanstvenim spoznajama, njegova sposobnost za solidarnu organizaciju, sposobnost da uoči i zadovolji potrebe drugoga"²⁶. Nova razmišljanja o političkoj ekonomiji postmodernog vremena sve više dolaze na potrebu da se formiraju i radne zajednice, "uvijek sve više dostojne povjerenja" (CA 32), koje uključuju i radničku *participaciju*. Te radne zajednice ne treba miješati s bivšim socijalističkim sustavom, nego radije s novim organiziranjem privatnih tvrtki, za što već

postoje mnogi primjeri u svijetu. Također je potrebno u gospodarskoj analizi voditi računa ne samo o pojedincu, kao gospodarskom čimbeniku, već i njegovoj obitelji. Obitelj zadire u samu konstituciju ljudskog bića, ne samo u biološkom smislu nego i u psihološkom, obrazovnom i moralnom. Obitelj bi morala postati i sve važniji privredni čimbenik.

Možda će poneki ekonomist pomisliti da se tu previše moralizira i da se ti zahtjevi ne mogu ugraditi u institucije suvremenog kapitalizma, koje ne mogu računati s ljudskim krepostima. Možemo mu odgovoriti s M. Novakom: "S jednoga gledišta, institucije su demokratskog kapitalizma smišljene tako da funkcioniraju minimalno zavisice od krepostnih motiva. S drugoga pak, one uopće ne bi mogle funkcionirati bez izvjesne moralne snage ukorijenjene u institucije poput obitelji. Moralno-kulturne institucije sistema, među koje brojimo i crkve i susjedstva, od vitalne su važnosti..."²⁷.

3.3. Poželjan društveni model

Možemo se zapitati, prateći socijalnu misao koja proizlazi iz kršćanske tradicije velikih učitelja Crkve i koncepcije društva što je brane kršćanski autori, postoji li preporučljiv model? Čini se da ga je moguće izraziti preko nekih već ovdje u polazištima spomenutim središnjim vrijednostima²⁸. Ali da sada sve kratko sažmemo, možemo kazati da se prema katoličkom socijalnom nauku treba zalagati za: sustav *slobodnoga rada, poduzetništva i participacije*, koji se temelji na:

- privatnom vlasništvu; ono ima naravni značaj, zato je nužno²⁹, ali u isti mah je i ograničeno, jer po samoj svojoj naravi ima također socijalni karakter, radi toga što po volji Stvoriteljevoj zemaljska dobra imaju opću namjenu,

²⁴ Usp. CA 30.

²⁵ Usp. Michael Novak: *Duh demokratskog kapitalizma*, (prijevod s engleskog), izd. Globus i dr., Zagreb, 1994. Tu knjigu "Herder - Korrespondenz" predstavlja kao djelo pionira nove discipline - teologije ekonomije.

²⁶ *Centesimus annus* (CA) - KS, Zagreb, 1991, br. 32.

²⁷ N. dj., str. 93s.

²⁸ Opširnije vidi: Alfredo Luciani, *Catechismo sociale cristiano*, Ed. Arnaldo Mondadori, Milano, 1992, str. 29s.

²⁹ Usp. *Socijalni dokumenti crkve - Rerum novarum*, br. 99-107; 131-133.

moraju poslužiti svim ljudima. Vlasnik ih je dužan tako upotrebljavati i tako njima upravljati da posluže i drugima (usp. CA 30). Vlasnik kapitala ima i socijalnu odgovornost prema ljudima - općem dobru;

- izvoru vlasništva: zemlja i rad, spoznaja, tehnika i znanje. "Glavni izvor dobara zajedno sa zemljom jest sam čovjek" (CA 32);

- slobodnoj inicijativi i poduzetništvu;

- slobodnom tržištu koje "prikladno nadziru društvene snage i država, tako da jamče zadovoljavanje temeljnih potreba svega društva" (CA 35);

- socijalnoj pravdi; profit nije jedini regulator uspješne privrede, ona se mora obazirati na potrebe svih i konkretnih ljudi, da ne bi bili povrijeđeni u svom ljudskom dostojanstvu; ljudi su u stvari najveći potencijalni kapital neke tvrtke;

- kršćanskom etičkom sustavu.

4. O NAŠIM KONKRETNIM OKOLNOSTIMA

Ako sada sve to što smo iznijeli na općem planu pokušamo uzeti kao podlogu za socijalno-etičku analizu naše konkretne stvarnosti, onda se u prosudbi socijalnosti našeg društva, države i politike³⁰ valja zaustaviti na procesu tranzicije, ukupnom prijelazu iz socijalizma kao neuspjelog gospodarskog projekta s dominacijom tzv. društvenog vlasništva u sustav gospodarskog privatnog vlasništva i slobodne inicijative. Taj proces ima dva podjednako važna vida: socijalno-etički i socijalno-gospodarski; jedan se može gledati kao demokratizacija društva, a drugi kao privatizacija kapitala. Jedan se bez drugoga ne može socijalno-etički ispravno sprovesti.

4.1. Tranzicija kao socijalno-etički proces

Pogrešno je tumačiti slom socijalizma jednostavno kao pobjedu kapitalizma. Kapitalizam je mnogo toga indirektno primio od socijalizma. Može se kazati da je mnoge socijalističke ideje ostvario upravo kapitalizam. Zato izlaz neke zemlje iz socijalističkog sustava nije

jednostavno povratak na točku gdje je tzv. socijalistička revolucija prekinula kapitalistički razvoj njihova društva. Socijalizma ne bi bilo da je kapitalizam bio u socijalno-etičkom smislu besprijekoran. Socijalizam je bio krivi lijek, ali je bolest što ju je prouzročio liberalni kapitalizam bila itekako prava³¹. Potrebno je stoga izbjeći sve uzročnike bolesti koja je dovela do komunizma. Traži se korektura liberalnog kapitalizma temeljenog na golom utilitarizmu. "Kriza marksizma" kako kaže enciklika *Centesimus annus* - "ne uklanja iz svijeta nepravde i tlačiteljske prilike..." (br. 26). Potrebno je zato nakon marksizma novo promišljanje društva, gospodarstva i svjetskog poretka. To je tim važnije što je institucionalno nametani ateizam na svim društvenim razinama ostavio moralnu prazninu. Tzv. "socijalistički moral" bio je zapravo samo poslušnost partiji kao nekom apsolutno višem cilju, a unutar te poslušnosti trebalo je samo biti snalažljiv na jaslama društvenog vlasništva.

Temeljna greška socijalizma bila je antropološkog karaktera. Nije priznavao privatno vlasništvo koje predstavlja čovjekovo naravno pravo, nije priznavao slobodnu inicijativu i poduzetništvo. Gledao je na čovjeka kao jednostavan element i "jednu molekulu socijalnog organizma..." (CA 13), pa ga je na taj način destimulirao za kreativan rad. U realnom socijalizmu nije se doduše nijekala vrijednost čovjeka, ali se nije imalo povjerenja u njega i njegovu slobodu. No ni kapitalizam nije baš mnogo držao do čovjeka. Podređivao ga je profitu, kapitalu. Zato je komunizam stvarao totalitarizam vlasti i mehanizme svestrane kontrole, a kapitalizam bezobzirnu slobodu tržišta i poduzetništva. U komunizmu je svaka inicijativa pojedinca bila opasna. Sve je moralo ići preko svemoćne partije. Kapitalizam je tijekom vremena pod pritiskom sindikalnog pokreta nastojao riješiti radničko i socijalno pitanje. Zato on više nije isti, transformirao se. Tako su socijalne ideje što ih je marksizam proklamirao, ali ih svojim nenaravnim stavom prema pojedincu nije

³⁰ Naša je država u Ustavu (čl.1) definirana kao "socijalna".

³¹ Usp. RN 3-7.

mogao oživotvoriti, utjecale na kapitalizam, koji ih je velikim dijelom uspio i oživotvoriti.

Nutarnjim urušavanjem komunizma kapitalizam je izgubio takmaca pa se sada nameće veća potreba opreznosti da se zbog plošnog antikomunizma ne uplovi u onaj najgori komunizam, bez spomenutih korektura socijalne pravde. Mogu se zanemariti socijalne institucije. Danas etička vrijednost kapitalizma ovisi o njegovu stavu prema čovjeku kao osobi, subjektu rada i svega privređivanja, te o uzajamnosti. Veliki socio-ekonomski problemi koji se danas postavljaju moći će se razriješiti samo ako se stvore nova poprišta solidarnosti: međusobne solidarnosti siromašnih, solidarnosti sa siromašnima kojoj su pozvani bogati, solidarnosti radnika s radnicima³², a to pretpostavlja jedan doista korigiran kapitalistički sustav.

U sadašnjem prijelaznom procesu treba posebno uočiti negativni ostanak bivšeg sustava koji živi u mentalitetu, navikama i načinu života ljudi. To je u prvom redu izgubljen osjećaj za način *stjecanja* privatnog vlasništva, ekonomska motivacija, radinost i poduzetnost. U veličanju društvenog vlasništva kao općeg modela privatno (osobno) vlasništvo nije se uglavnom upotrebljavalo ni u kakve društvene svrhe (da bi se na primjer, ulagalo u otvaranje novih poduzeća), nego u osobne svrhe (automobili, vikendice, sredstva za osobnu komociju), nije se izgrađivao duh kreativnog poduzetništva u smjeru općega dobra. Nije bilo prave moralno ispravne gospodarske motivacije da se stječe trajan i stabilan posjed, kapital koji bi se ulagao i tako pridonosio in ultima linea i općemu dobru. Ni obitelj kao privredni čimbenik nije značila ništa. U takvom stanju izgubila se osjetljivost prema tuđem vlasništvu, pogotovo prema onom što se zvalo društveno. Ljudi su postali najosjetljiviji prema *raspodjeli*. Riječ pravedna raspodjela najčešće se čula. U raspodjeli se pak nije mogao naći, a

nije se ni tražio, prirodni način koji bi osobe poticao na društvenu odgovornost, pa je vrijedio kriterij snalažljivosti ("druže, snadi se!"). Kriterij se raspodjele iz sfere osobnog morala i društvene odgovornosti preselio u političke forume, gdje je *politička podobnost* imala prevagu.

Ta ista forma mentis još uvijek živi u vrlo mnogo naših ljudi. Zato prijelaz u novi društveni i gospodarski sustav nije gotov time što se promijenila vlast, nego on time tek započinje. Nalazimo se još uvijek u procesu, koji će još dugo nositi uteg moralne praznine, neosjetljivosti za etički vid privatnog vlasništva, njegova stjecanja i njegove upotrebe. To otežava i razmišljanja o socijalnoj politici, o sindikalnoj akciji, o ukupnom radničkom i socijalnom pitanju. Socijalna politika shvaća se još uvijek kao *raspodjela*, a ne kao stvaranje podjednakih šansi svima, da radom i svojim sposobnostima na pošten način osiguraju što bolje uvjete života sebi i svojoj obitelji. Također, još uvijek je u mentalitetu i negativan stav prema selu i seljačkom privređivanju. I seljačko pitanje postat će naskoro ponovno vrlo aktualno, ne samo u Hrvatskoj nego i u drugim postkomunističkim društvima.

Dakle, valja u konkretnoj politici računati i s *duhovnom* tradicijom, s uspostavom nove gospodarske motivacije. Potrebni su novi sposobni, pošteni, etički odgovorni i socijalno osjetljivi vlasnici te vješti, sposobni i nadasve etički vjerodostojni menadžeri. Zato to je pak najvažniji pravni instrumentarij kako se postaje vlasnikom. Natrag mora jače ući u svijest stari građanski zakonik (OGZ).

4.2. Privatizacija

Tako smo došli do drugog vida tranzicije koji se u nas katkad naziva *pretvorbom* društvenog u privatno vlasništvo, a katkad jednostavno *privatizacijom*³³. Ni jedan ni drugi izraz, po mom sudu, nije baš ispravan, jer ne ozna-

³² Zbor za nauk vjere, instrukcija *Libertatis conscientia* o kršćanskoj slobodi i oslobođenju, 89 - *Socijalni dokumenti crkve*, str. 681s.

³³ Đ. Njavro iz Ekonomskog fakulteta u Zagrebu privatizaciju definira kao "transfer ukupnog vlasništva, ili većeg dijela vlasništva, javnog (ili društvenog) sektora privatnim osobama". Vidi u: *Društvena istraživanja* 2 (1993) br. 1, str. 93.

čuje etički ispravan odnos prema tzv. *društvenom vlasništvu*, kao da se ono može jednostavno nekom akcijom odozgo (državnom) pretvoriti u privatno. Polazi se od mišljenja da je to bilo "ničije". Kažu: nema titulara. Zanimljivo se ili minoriziralo vlasničko pravo onih koji su to društveno vlasništvo stvarali³⁴. Oni su, u stvari, skupni titular. Poistovjetila se država s društvom, što nikako nije isto. Država je u službi društva, a nije iznad društva. U moderno doba, za razliku od srednjeg vijeka, društvo i država dvije su različite stvarnosti. Društvo postaje više autonomno u odnosu prema državi, a država s druge strane pokušava dominirati u društvu. Društvo se na neki način mora braniti od tiranije države. Treba prihvatiti autonomiju društva. To je jedna od novosti što je možemo zapaziti u enciklici *Centesimus annus* (br. 13)³⁵. To je u enciklici nazvano "subjektivnošću" društva. Zajedno sa subjektivnošću pojedinca, to je uništilo "realni socijalizam"³⁶. Država zato ne bi smjela jednostavno lišiti participacije u pravu na društveno vlasništvo sve stanovnike. Ako to vlasništvo nije imalo jasnog pojedinačnog titulara, trebalo ga je protegnuti na sve osobe - članove društva. To je, čini se, neosporan etički zahtjev. Tako su, bar dijelom, postupile i neke istočne zemlje.

Glede privatizacije (pretvorbe) treba reći da je kao etički ispravan put, zapravo, ovaj: potražiti prave vlasnike i primijeniti staro pravilo pravednosti: *unicuique suum* - svakome njegovo! To bi značilo ovo: (1) vratiti, odnosno obešteti nacionalizirano³⁷ ili na drugi način neopravdano oteto; (2) pravedno raspodijeliti participaciju (npr. dionice, voucher), najprije radnika, a potom svih stanovnika na društvenom vlasništvu, a tek potom (3) stimulirati prodaju. Prodavati, naime, mogu samo vlasnici. Prodaja je, dakako, plauzibilna

i ona bi krenula, jer bi većina stanovnika i radnika svoje dionice prodavala. Time bi i živulo privatno, osobito obiteljsko poduzetništvo. Od društvenog vlasništva treba odijeliti državna i javna dobra. Ta se načela, doduše, u odnosu na *socijalnu pravdu* kao dinamičan pojam (koja se stalno u društvu uspostavlja) ne mogu statički provesti, ali se ne smiju ni izigrati. Jasno da npr. denacionalizacija stanova ne smije proizvesti nove nepravde, ali se ni stare nepravde ne smije u beskraj odgađati.

Taj proces uspostave privatnog vlasništva nad tzv. društvenim vlasništvom s etičkog je stajališta ključan u formiranju društva i novog gospodarskog sustava. On bi trebao biti u skladu sa zahtjevima socijalne pravde. Samo se tako mogu otvoriti izvori stvaralaštva i slobodne inicijative u svim slojevima naroda te izbjeći tenzije među društvenim slojevima. S tim procesom zbiva se, naime, i novo raslojavanje društva. Nije nipošto nevažno tko su novi bogataši. Bez pravedno raspoređene participacije na društvenom vlasništvu, umjetnom i dirigiranom rasprodajom, uz staru "formu mentis" - *podobnost*, moguće je da relativno tanki sloj prigrabi sve narodno bogatstvo, što bi moglo imati dalekosežne posljedice za Hrvatsku.

5. PROSUDBA SADAŠNJIH POLITIČKIH TEDENCIJA

Ne ulazeći previše konkretno u prosudbu politike iznijet ćemo nekoliko sudova, koji će biti više dobre želje upućene političkim pregaocima nego kritika. Svima je jasno iz već rečenog da bi iskren kršćanin želio da ovi elementi katoličkog socijalnog nauka budu prisutni u svakoj politici koja se vodi u narodu koji pripada kršćanskoj civilizaciji. Kršćanski moral je jedini u narodu i za one koji vjeruju i

³⁴ Usp. Stjepan Baloban: *Etički problemi pretvorbe i privatizacije vlasništva*, u: *Obnovljeni život*, br. 5/1994, str. 457-471. Treba primijetiti da autor udio radnika i državljana (članova tada "socijalističkog" društva) s etičkog stajališta i ne postavlja, što je po mome sudu veliki nedostatak takve rasprave.

³⁵ Rocco Buttiglione, *Il problema politico dei cattolici*, *Pempe*, 1994, str. 305.

³⁶ Usp. *Centesimus annus*, br. 13.

³⁷ Proces denacionalizacije traži posebno promišljanje u vidu općega dobra, jer po kršćanskom etičkom shvaćanju zemaljska dobra imaju opću namjenu, privatno vlasništvo nije apsolutnoga prava, pa ga država može u vidu i unutar granice općeg dobra regulirati, ali uz pravičnu nadoknadu (usp. *Mater et Magistra*, 117; II. vat. koncil, GS 71).

za one koji ne vjeruju. Europa drugi moral koji bi nešto značio u širim slojevima naroda zapravo i ne pozna.

Kako je, nadam se, vidljivo iz dosadašnjeg izlaganja, iz kršćanske etike izvodi se potreba socijalnosti u politici. Zato je, na neki način, svejedno hoće li ova načela provoditi lijeva, desnica ili politička sredina. Bitno je da se nijedna od tih političkih grupacija više ne vrati na onu pogrešnu antropologiju koja gubi pojedinca i njegov stvaralački potencijal, bilo da se radi o komunističkom totalitarnom kolektivismu, bilo o nekom antidemokratskom desnom ekstremizmu. Svakako su poželjne stranke koje bi imale dobru i jasnu koncepciju društva što se poslije komunizma treba stvarati i odgovor na pitanje: kakva se formira država i njezine institucije. Ustavom se naša država utemeljuje kao socijalna, pa joj upravo to svojstvo treba jasnije koncipirati u praksi.

Socijalne momente u politici ne smije se, međutim, brkati s *dobrotvornošću* ili humanitarnim djelovanjem. Dobra socijalna politika u dobro organiziranoj socijalno - tržišnoj privredi favorizira dobrotvornost osoba i udruga, ali socijalnost politike očito nije u tome. *Caritas nije socijalna politika*. Dobrotvorstvo asistencijalno uskače gdje socijalna politika ne dopijeva. Nema tako savršene socijalne politike koja bi uspijevala doskočiti svim nevoljama pojedinih osoba, zato treba poticati dobrotvornost, osobito novonastalih bogataša i privatnih tvrtki. Dobrotvornost poduzetnih ljudi humanizira svako društvo. No, socijalna politika koja bi vodila računa o socijalnoj pravdi na razini društvenih institucija nema zamjene. Treba ulagati mnogo truda da se formira *društvena odgovornost* poduzetnika i ulagača kapitala, ne samo za rast slobodne razmjene materijalnih vrijednosti nego i za kvalitetu života pojedinaca u društvu. Treba stvarati uvjete za svestran razvitak osoba.

Osobito veliku vrijednost treba dati obitelji, jer baš obitelj pojedinca najviše motivira za gospodarski angažman. Čak i po razmišljanju jednoga od začetnika europskog liberalizma A. Smitha vlastiti ekonomski interes obuhvaća i obitelj³⁸. Prema kršćanskom shvaćanju, pak, "obitelj je jedna od najvažnijih točaka prema kojoj se mora oblikovati društveno etički poredak ljudskog roda... Obitelj je doista u isti mah *zajednica koju omogućuje rad i prva domaća škola rada* za svakog čovjeka"³⁹. No obitelj se ne smije zloupotrijebiti za dogradnju nekog političkog sustava. Ona je doista dio društva, također njegova osnovna ćelija, ali je samo stanica (ćelija) društva u danom sustavu, ili u svekolikoj ljudskoj zajednici⁴⁰. Ta stanica pak posjeduje prirodnu suverenost u odnosu na svaki društveni ili politički sustav, baš zato što je temeljna stanica društva. Politika ne može zadirati u njezinu suverenost, u ono što joj pripada po naravi njezina bića, ali joj mora služiti, jer je to u zajedničkom interesu svega društva. Obitelj zato posjeduje i svoja neotuđiva prava⁴¹.

6. ZAKLJUČAK

Iz ove analize, u svjetlu kršćanske misli, slijedi da je Crkva u politici prisutna, ne kao organizirana društvena grupa, nego po etičkom potencijalu svojih članova kao građana, koji u politici nastupaju u svoje vlastito ime, bilo pojedinačno bilo slobodno udruženi s drugim građanima. No, Crkva je i organizirana zajednica konkretnih ljudi, ona ima svoj temeljni cilj, u krajnoj liniji eshatološki, djelovanja za dobro ljudi, pa kao takva u svakom društvu ima određeni stupanj moralnog autoriteta. Ona odgaja ljude za etičko djelovanje, time, dakako, utječe na politiku. Dosta je jasno to izrazio kardinal Franjo Kuharić u razgovoru za novine: "Crkva ima poruku koju upućuje svima, pa i političarima. Ne ulazi u politiku i

³⁸ Usp. Michael Novak, n. dj, str. 199.

³⁹ LE 10.

⁴⁰ Nace Polajner, *Družina, družba, narod - kam nas vodi pot?*, u zborniku: *Na pragu tretjega tisočletja* - ur. Jože Strgar, Znanstvena knjižnica, Celje, 1987, str. 351.

⁴¹ Usp. Ivan Pavao II: *Pismo obiteljima*, br. 17 - izd. IKA, Zagreb, 1994, str. 73.

nije politička stranka, već ulazi kroz čovjeka, da čovjeka odgaja, da svatko na svojem položaju bude čovjek čestiti, čovjek koji služi⁴². I kad nastupa izjavama i kad upozorava na zamijećene nepravilnosti u društvu, Crkva uvijek nastupa kao svjedok etičkih vrednota, s polazišta svoje vjere, kako smo to opisali. Crkva, naravno, ima i stalno izgrađuje svoj stav o konkretnom životu društva, naroda, države u kojoj živi, i izriče ga radi općeg dobra i radi dobra, vječnog spasenja svakog pojedinog čovjeka. Ona nije u društvu nikakav pravni autoritet ili *pravna instancija* na koju bi se obraćali ljudi za zaštitu svojih prava, ali jest *etička instancija* koja mora imati svoj sud i o zakonima i o pravnim rješenjima, koliko ona

pogađaju osobe ili skupine osoba, osobito ugrožene. Svako društvo mora imati u svojoj nutarnjoj dinamici i etičke instancije (npr. vjerske zajednice, razne humanitarne i sl. udruge). Povijest socijalne tradicije kršćanstva "pokazuje dva plana: onaj života i onaj misli, teorijski i praktičan; društveni život kršćana i Crkve i socijalnu teologiju koja interpretira taj život"⁴³. To znači da Crkva jednim i drugim svjedoči u društvu. U pluralnom društvu Crkva (vjerske zajednice) nije jedina etička instancija, ali je po svom socijalnom usmjerenju služiteljica ljudi, pa je zato i u stalnom dijalogu svima otvorena, nudeći istinske ljudske vrijednosti što ih spoznaje u svjetlu vjere u Krista i njegovo evanđelje.

---

⁴² *Vjesnik*, 25. prosinca 1994, str. 10.

⁴³ Alfredo Luciani, n. dj., str. 23.

Summary

SOCIAL POLICY AND THE CHURCH IN THE CROATIAN
CIRCUMSTANCES

Bono Zvonimir Šagi

Proceeding from the question asked currently in Croatia, whether, when and how the Church ought to intervene in regard to social problems, this paper analyzes the process of social transition (transition from social to private ownership and to a pluralistic society in regard to both political and value systems) in light of the ecclesiastical social learning. The paper also presents Christian values and basic principles of the social policy and the concrete social policy needs. The place of the Church in this process is seen as a viable ethical option which is not the only one, but one which is particularly important because of European and Croatian Christian social tradition. Social policy is not determined by the Church but is influenced by it. The role of the Church is to serve people. In a pluralistic society, the Church promotes the common good of all people, particularly of those who are in any way endangered. It thus cares for the most essential social values: justice, solidarity and love.